

СУЛТАНОВА Л. Ю.

**ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ**

*В статье проанализирована связь поликультурного образования с процессами глобализации. Охарактеризовано понятие "поликультурное образование". Рассмотрена подготовка преподавателей высших учебных заведений в контексте поликультурности.*

*Ключевые слова: глобализация, поликультурное образование, преподаватель высшего учебного заведения.*

SULTANOVA L. U.

**THE MULTICULTURAL EDUCATION OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF EUROPE INTEGRATION**

*The paper analyzed the relationship of multicultural education with the processes of globalization. Characterized by the concept of "multicultural education". We consider the training of teachers of higher educational institutions in the context of multi-culturalism.*

*Keywords: globalization, multicultural education, teacher of higher education.*

УДК 371.13:37.035.6:39

СОЛОДКА А. К.

м. Миколаїв, Україна

**КРОС-КУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ: ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ВИЩІЙ ОСВІТІ**

*Стаття розкриває якісно новий рівень рефлексії феномену "крос-культурна взаємодія", досліджує сутності процесів, зумовлених крос-культурною комунікацією в освіті, визначає оптимальні умови, засоби та механізми її реалізації. Вважається, що використання проектно-комунікативних стратегій принципово змінює спосіб отримання знань, інноваційна модель створює умови для "народження суб'єкта пізнання" в режимі безперервної освіти.*

*Ключові слова: кроскультурна взаємодія, проектно-комунікативні стратегії, типологія комунікативних стратегій*

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Пріоритетними тенденціями сучасної цивілізації стають проблеми розвитку освіти, науки і виховання. Глобалізація освітнього простору, його стрімка інформатизація, крос-культурна комунікація стають виміром нової соціокультурної реальності, вона продукує сутнісні зміни форм освіти. Створення єдиної світової інформаційної системи загострює проблему міжкультурного діалогу та пошуку нових форм власної ідентичності, робить визначальними комунікативні стратегії усіх суб'єктів процесу глобалізації. Інтеграція України у європейські та загальносвітові процеси обумовлює трансформацію культурної парадигми та висвітлює моделі соціокультурного буття сучасного студентства.

Входження у спільний європейський простір освіти передбачає співвіднесення його культурних контекстів з метою переосмислення вихідних універсалій культури.

Нині вже цілком очевидно, що майбутнє України прямо залежить від рівня соціокультурного та професійного потенціалу студентської молоді. Сучасне студентство динамічно включається у нову соціально-економічну та інформаційно-комунікативну реальність. Практика показує, що незважаючи на культурний глобалізм, частина нашого студентства ще доволі приблизно уявляє та усвідомлює

як власні, так і інакші національно-культурні особливості.

Реформування української освіти, впровадження положень Болонського процесу створюють передумови для ефективного здійснення крос-культурних комунікацій студентства, дають змогу скористатися багатовимірними можливостями вказаної мобільності, але їх розвиток та реалізація зіштовхується з цілим рядом труднощів різного порядку та походження.

Можна констатувати, що проблема кроскультурності належить до ключових питань становлення сучасного простору освіти, зокрема його аксіологічного виміру. Ця ситуація зумовлює необхідність якісно нового рівня рефлексії самого феномену "крос-культурна комунікація".

**Метою** статті є осмислення сутності процесів, зумовлених крос-культурною комунікацією в освіті, оптимальних умов, засобів та механізмів її реалізації.

**Аналіз досліджень за проблемою.** Плідними для даного дослідження були ідеї філософсько-педагогічного змісту у контексті модернізаційних перетворень, які знаходимо у працях Ю. Габермаса, Ч. Тейлора, З. Баумана та ін., а також аналіз комунікації в концептах провідних зарубіжних авторів, що висвітлювали комунікативні процеси інфор-

маційного суспільства: Р. Арона, Д. Белла, П. Бурдье, Дж. Гелбрейта, Е. Гідденса, П. Дракера, М. Кастельса, М. Маклюєна, Й. Масуди, М. Пората, А. Туренна, Е. Тоффлера, Ф. Уєбстера. Осягнення специфіки міжкультурної комунікації, що передувало виявленню феномену крос-культурності, ґрунтовно представлено дослідженнями Дж. Кондона, Р. Портера, Л. Самовара, Д. Трагера, Е. Холла, Й. Фаті, а в контексті аналізу взаємовідношень між представниками різних культур та проблеми аккультурації простежується у роботах Р. Бенедикта, Д. Горер, М. Мід та ін.

Саме крос-культурна психологія та лінгвістика, ледь не першими, почали досліджувати особливості крос-культурної комунікації в контексті адаптації особистості до умов сучасного суспільства. Аналіз крос-культурного підходу в психології був здійснений у роботах Д. Беррі, Т. Лебра, А. Пуртінгу, Г. Тріандіса і Д. Хофстеда. Крос-культурна психологія виступає основою формування крос-культурної методології у галузі педагогіки та освітніх практиках. Плідним напрямком розвитку крос-культурної проблематики є лінгвістика (лінгвокультурологія, етнолінгвістика, крос-культурна прагматика), де крос-культурні комунікації переважно розглядаються як складова частина міжкультурної комунікації (М. Бергельсон, А. Вежбицька, Ю. Крістева, У. Лабов, В. Маслова, Р. Сколлон, С. Сколлон, М. Талбот, Д. Таннен, П. Траджил, Дж. Холмс, В. Шаклейн). На переконання автора, це вимагає свого переосмислення в контекстах сучасності, відтак було запропоновано розуміння та визначення крос-культурності як нового інтегруючого комунікативного поля, що формується в інформаційному суспільстві, та його освітньому сегменті зокрема.

Останнім часом крос-культурна комунікація стає предметом дослідження культурології та семіотики (А. Ахутін, А. Воронін, А. Кармін, В. Межуєв, І. Федорова), а також є об'єктом теоретичних розмислів і відповідних практик у соціології (В. Іноземцев, Л. Леднева, Е. Некіпелова, М. Тюркін, О. Чудиновських та ін.). Саме вони знаходять своє застосування в теорії та методах сучасного крос-культурного менеджменту (Р. Гордєєв, С. Мясєдов, Р. Льюїс, Н. Дж. Холден).

При виявленні специфіки крос-культурної взаємодії у педагогічному процесі вищих навчальних закладах сучасного суспільства значно актуалізуються дослідження проблем, пов'язаних з імперативом реформування української освіти та філософського осмислення процесу входження України до світового освітнього простору. Ідеї та розумли даного напрямку представлені у працях провідних українських вчених: В. Андрущенко, В. Беґа, В. Журавського, М. Згуровського, В. Кременя, В. Ляха, В. Скотного, Б. Новікова, С. Рябова та ін.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Таким чином, крос-культурна комунікація як галузь наукових досліджень має яскраво виражений міждисциплінарний характер. При дослідженні крос-культурності в першу чергу виокремлюється аксіологічна проблематика: як основа становлення, виховання, соціалізації та ідентифікації сучасної людини. Глибина й ефективність таких крос-культурних комунікацій визначається мірою, в якій цей процес активізує екзистенційні структури особистості, її світогляд, ціннісні орієнтації та горизонти культурного освоєння світу. Це ж визначає людиновимірний гуманістичний зміст комунікації культур, соціумів, народів.

Визначальна субстанція культури людини, її мислення, свідомості, психіки та соціальності – це комунікація, спілкування. Культура є системною єдністю комунікативних стратегій. Концепт комунікативної стратегії є конкретизацією поняття комунікації. Нам близьке визначення комунікативної стратегії, що дає культуролог А.А. Воронін: “поняття комунікативної стратегії охоплює типологічно цілісну, єдину, системну, часто інституціоналізовану сферу спілкування людей, пов'язану з фундаментальною суспільною та індивідуальною потребою. Поняття комунікативної стратегії аналогічно поняттю “форм суспільної свідомості”, до якого широко звертали ся вчені – воно побудовано на іншій засаді, але підпорядковане задачі опису головних системних компонент суспільного та індивідуального життя” [1, с. 518].

В культурі у кожний конкретний момент часу залишається активною суб'єктивна форма її існування, оскільки характер культурного досвіду визначається тим, яку “картину світу” має людина та як розуміє специфіку свого вкорінення в цей світ. Отже ці дві форми свідомості знаходяться у діалектичній єдності та їх розподіл на суб'єктивну та об'єктивну носить децю умовний характер. Ці поняття відображають характер співвідношення об'єктивного для кожної культури колективного досвіду орієнтації та поведінки людини в світі і кожен раз його специфічно суб'єктивної проекції у психіці конкретної людини, досвіду, що знаходиться безпосередньо в свідомості конкретного суб'єкта культури.

Комунікативні стратегії – поняття, що означає найзагальніший підрозділ, підвид спілкування (комунікації) а отже – і культури в цілому. Комунікативна стратегія – це тип комунікації який має специфічні семіотичні, предметні, смислові, когнітивні засоби, задачі, функції та способи передачі інформації від одного агента комунікації до іншого. Кожна культура створює комунікативні стратегії, які можна поділити на базові (мова, мовлення, предметний світ артефактів, ідеології,

мистецтво, нормативні системи, влада, система освіти) та похідні (специфічні для конкретної культури).

Комунікативна стратегія передбачає наявність принаймні двох позиції – автора та адресата. Що включені у соціокультурний простір, який стає підґрунтям символічно-смыслового змісту комунікації. Комунікативні стратегії включають весь контекст, обставини та умови комунікації. Як правило, вони мають надзвичайно складну природу, неоднорідні в часі та просторі. До комунікативного контексту відносять гуманітарні доміанти, цілепокладання, процедури кодування, інтерпретації, розуміння, зберігання, трансляції, виробництво та знищення, підтвердження адекватності комунікації [1, с. 519]. Акт комунікації розпочинається з обміну комунікативними імпульсами – це безпосередній “рух культури” – встановлення загального регламенту діяльності і мислення, процес уніфікації, виокремлення соціальності з факту комунікації та його поступова субстанціоналізація. Комунікативні імпульси як основа комунікативної стратегії засновані на рефлексії, тобто аналізі, корекції, взаємодії. На цій підставі виникають теорії або способи встановлення легітимних правил комунікації.

Комунікативна стратегія – це генералізація легітимізованих тактик, норм спілкування, що має загальні смисли. Стратегії комунікації – це тактики, а не універсальні правила ідентифікації норм, часто вони знаходяться за межею емпіричного сприйняття та мають надіндивідуальну природу, вони суб’єктивні та інтерсуб’єктивні. Комунікативні стратегії функціональні та об’єктивовані, опредмечені. Саме людина характеризується здатністю опредмечувати комунікативні фігури, створювати фіксовану мову, як частину “другої природи”. Наступна характеристика комунікативних стратегій, це їх історична стабільність, яка забезпечується тим, що люди в своїй діяльності виявляють турботу та підтримку щодо певної комунікативної моделі, стратегії. “Через освіту відбувається взаємодія та полілог культурних практик, як за історичною вертикаллю, так і за соціальною горизонталлю – зазначає І.І. Федорова. – Історична вертикаль – то є творча лабораторія відбору, відтворення та передачі культурного досвіду поколінь, формування світоглядно-наукової картини світу” [5, с. 89].

Комунікативна стратегія, це динамічна, системна цілісність, що розвивається. Кожна стратегія прагне до самозбереження та самовдосконалення: техніка – до ефективності, захист – до надійності, виробництво – до якості. В кожну стратегію вписаний механізм вдосконалення, який виступає необхідною комунікативною потребою. Цілісно-функціональна єдність комунікативної стратегії забезпечує можливість взаємодії з інши-

ми моделями за умови збереження цілісності та самодостатності. Комунікативні стратегії мають позаінституційні та інституційні форми, як форми соціальності та соціалізації. Освітні комунікаційні стратегії мають важливу інституціональну частину, вони соціально локалізовані та стратифіковані. Відношення між різними комунікативними стратегіями складаються на основі конфліктів чи гармонії.

Отже, ми можемо виділити основні предикати комунікативних стратегій: надіндивідуальність, функціональність, об’єктивованість, опредмеченість, історична стабільність, динамічність, системна цілісність, розвиток, самозбереження та самовдосконалення, цілісно-функціональна єдність, соціальна локалізація, інституціоналізація, конфліктність.

Комунікативні стратегії освітнього дискурсу є формами інституціональними. Під комунікаційними стратегіями освіти ми розуміємо тип комунікації, який виникає в інтегральній сукупності освітніх структур, відносин, діяльності та свідомості, що забезпечує відтворення і розвиток інтелектуального потенціалу планетарного суспільства, сукупністю загальнолюдських та професійних знань, технологій їх використання в суспільній практиці з метою гармонізації суспільних відносин і якнайповнішого задоволення глобальних, національних, групових та індивідуальних потреб [8].

Виділяють два типи освітніх комунікативних стратегій: “нормативно-пізнавальні стратегії” (“класичні”, “репрезентативні”, “традиційні”, “трансляційні”) та “проектні комунікативні стратегії” (“некласичні”, “нетрадиційні”, “комунікативні”, “гуманістичні”) [2].

Нормативно-пізнавальна комунікативна стратегія може бути представлена в схемі суб’єкт-об’єктних відносин, коли комунікативна модель обмежується двома позиціями: каузально-пояснюючою, монологічною за своєю сутністю позицією викладача. В цій стратегії викладач виступає як той, хто має привілей знання та висловлює істинні судження. Студент знаходиться у позиції пасивного сприйняття. Нормативно-пізнавальна модель знаходить своє вираження у пізнавальних теоретичних висловлюваннях, які у формі істинних суджень транслуються безпосередньо від викладача до учня. Ці теоретичні висловлювання формалізовані і припускають лише предметно-логічні відношення. Даний тип комунікативних відносин характеризується майже абсолютною тотожністю суб’єктів комунікації, комунікаційна подія відбувається у площині єдиної свідомості. В межах даної комунікативної стратегії виникає такий тип знання, який можна позначити як “нормативне знання”. Нормативне знання представлено як деякий взірць, або орієнтир, який вводить учня у контекст тієї чи іншої

навчальної дисципліни. Основною технікою, що виступає засобом передачі нормативного знання виступає риторика.

Отже нормативно-пізнавальні комунікативні стратегії монологічні, трансляційні, репрезентативні, формалізовані та нормативні.

Розглядаючи сучасну освітню парадигму, Н.М. Сухова [4] фіксує наступні протиріччя і парадокси освітньої діяльності: суперечності між людиною та культурою як її крайньою формою буття; між світом дійсним і реальним; між суттю освіти та наявно існуючою її формою. Дослідниця підкреслює протиріччя вищої школи, які сформувалися у межах нормативних комунікаційних стратегій: по-перше, між абстрактним характером предмету навчально-пізнавальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності; по-друге, між системою використання знань, вмінь та переконань у формуванні необхідного рівня професійності і “розкиданістю” їх для засвоєння за допомогою різних навчальних дисциплін; по-третє, між індивідуальним способом набуття знань у процесі навчання і колективним характером професійної праці; по-четверте, між залученням до процесу трудової діяльності особистості фахівця у той час, коли допомогою у навчанні є інтелект студента; по-п’яте, між програмно-цільовим виробленням знань та стихійно-фрагментарним опануванням цінностями духовної культури. Ці протиріччя покликані вирішити другий тип комунікативних стратегій.

Особливість другої моделі – проектної комунікативної стратегії, полягає в зміні уявлень про роль викладача та цілі педагогічних відносин. В межах цієї стратегії проблема трансляції знань не виступає на перший план, а центральним завданням постає вироблення способів суб’єктивації. Результатом такого роду суб’єктивації є підведення індивіда до іншої форми суб’єктності, що мусить стати породженням нового знання. Саме такого погляду на роль вихователя притримувався М. Фуко: “...позиція самого наставника визначається турботою про те, яку турботу про себе виявляє його підопічний. Наставник – це той, кого турбує турбота, яку суб’єкт виявляє відносно самого себе... Наставник дає принцип та взірць тієї турботи, яку учень має здійснювати відносно самого себе як суб’єкта” [6, с. 284–311].

За Фуко, роль викладача, вихователя полягає у тому, що він виступає у ролі виконавця перетворення індивіда та його формуванні як суб’єкта.

Принцип проектної комунікативної моделі також полягає у процесуальності, тобто визнанні того, що ми не володіємо готовим, завчасно визначеним набором понятійних уявлень, а створюємо їх в процесі навчальної

комунікації. Важливою умовою реалізації проектної комунікативної стратегії є визначення спільного дискурсивного простору, як тієї об’єктно-символічної області, в контексті якої можливе здійснення даного комунікативного акту. Предметно-смісловне поле не виступає як даність, а створюється учасниками комунікативної дії, і є одним з досягнень проектної комунікативної стратегії.

Проектні комунікативні стратегії, як новий тип освітніх комунікативних стратегій, мають структуру діалогу та полідискурсивну природу. М. Фуко у роботі “Археологія знання” розглядає систему освіти як сукупність правил дискурсивної практики: “Під системою освіти потрібно розуміти всю сукупність відношень, що функціонують у якості правила: вона приписує те, що повинно було співвідноситися у дискурсивній практиці для того щоб остання співвідносилася з тим чи іншим об’єктом, приводила в дію той чи інший акт висловлювання, застосовувала той чи інший концепт та організовувала ту чи іншу стратегію” [7].

Освітня комунікативна подія має структуру діалогу, її учасники в процесі самовизначення займають місце-позицію в контексті предметно-сміслового поля освітнього дискурсу. Відношення, які виникають, мають три типи: відношення до тексту, відношення до Іншого та відношення до себе. Комунікативні дії, що виникають, мають поліфонічний характер (М. Бахтін). Діалогічній природі комунікативних стратегій властива поліфонічність, специфічні способи роботи з текстами, джерелами і культурно-історичною традицією, увага та повага щодо різних поглядів. Діалогічний метод обумовлює суб’єкт-суб’єктні відносини між викладачем і учнем, активні, психологічно коректні форми роботи. При цьому метою і результатом комунікації стає формування особистого ставлення й особистого висловлювання учня про предмет, який він вивчає.

Відомий український дослідник М.І. Романенко у своїй монографії “Освіта як об’єкт соціально-філософського аналізу” [3] до основних аксіологічних проблем сучасної освіти відносив проблему педагогічного спілкування – у найширшому розумінні слова, включаючи і спілкування учителя з учнем, і духовний клімат у освітніх закладах, і характер соціокультурної комунікації, що здійснюється в освітньому процесі. Основним питанням тут є перехід на діалогові форми освітньої практики, що реалізуються у широкому контексті “діалогу культур” як одного з основних напрямків соціокультурної переорієнтації освітнього процесу.

Діалогізація навчально-виховного процесу приводить до нового етичного виміру педагогічного спілкування, стаючи основою його

гуманізації. В соціокультурному плані стоїть проблема формування навиків “розуміння іншого” – інших людей, інших систем цінностей, інших культур – в контексті інтеграції в глобальний загальнопланетарний освітній та соціокультурний простір, що базується на загальнолюдських цінностях. Саме у контексті такого діалогу етичного та культурного характеру мають вирішуватися і проблеми, пов’язані з самовизначенням та національною самоідентифікацією індивідів. І.І. Федорова наголошує, що сьогодні, за умов глобалізації, яка набуває рис крос-культурної інтеграції суспільства, культура і освіта переходять на новий якісний рівень, вони перестають бути інерційними, жорстко детермінованими, локальними системами, заангажованими певними соціальними елітами [5, с.89].

**Висновки.** Отже, проектно-комунікативні стратегії процесуальні, інтерсуб’єктивні, діалогічні, поліфонічні та полідискурсивні. В умовах виникнення нових неklasичних освітніх комунікативних стратегій ми вважаємо важливим кроком критику статичної та монологічної позиції викладача, коли комунікативність виступає як форма ритуалу, а комунікативні структури апелюють до форми, а не до смислу. Викладачі, що притримуються подібної моделі освіти, на нашу думку, відмовляються від вищої цінності знання, яке має перш за все діалогічну природу. В проектно-комунікативній стратегії принципово змінюється спосіб отримання знань, на відміну від традиційної моделі, де знання транслюються від “викладача” до “студента”,

– інноваційна модель створює умови для “народження суб’єкта пізнання” в режимі безперервної освіти.

### Література

1. Воронин А.А. Коммуникативные стратегии / Теоретическая культурология / А.А.Воронин. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга; РИК, 2005. – 624 с.
2. Критическая типология коммуникативных стратегий в образовании / Университет как центр культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процессе / М.А. Гусаковский, Л.А. Яценко, С.В. Костюкевич и др.; Под ред. М.А. Гусаковского. – Мн.: БГУ, 2004. – 279 с.
3. Романенко М.І. Освіта, як об’єкт соціально-філософського аналізу: Наук. моногр./ М.І. Романенко. – Донецьк: Промінь, 1998. – 131 с.
4. Сухова Н.М. Становлення методологічних заasad філософії освіти як пріоритетної галузі гуманітарного знання: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України. Ін-т вищ. Освіти / Н.М. Сухова. – К., 2001. – 17 с.
5. Федорова І.І. Комунікативні стратегії сучасної філософії освіти/ І.І. Федорова // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2007. – № 2 (20) – Ч. 2. – 158 с.
6. Фуко М. Герменевтика суб’єкта // Социологос: Социология. Антропология. Метафизика. Вып.1: Общество и сферы смысла / М Фуко. – М.: Прогресс, 1991. – 475 с.
7. Фуко М. Археология знания. Пер. с фр./Общ. ред. Бр.Левченко / М.Фуко. – К.: Ника-Центр, 1996. – 208 с.
8. Яцейко М.Г. Демократизация освіти: аналіз основних чинників/ М.Г.Яцейко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2006. – № 56. – С. 63–71.

СОЛОДКА А.К.

### КРОСС-КУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ: ТИПОЛОГИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

*Статья раскрывает качественно новый уровень рефлексии феномена “кросс-культурное взаимодействие”, исследует сущность процессов, обусловленных кросс-культурной коммуникацией в мире, определяет оптимальные условия, способы и механизмы ее реализации. Утверждается, что использование проектно-коммуникативных стратегий принципиально изменяет способ получения знаний, инновационная модель создает условия для “рождения субъекта познания” в режиме непрерывного образования.*

*Ключевые слова: кросс-культурное взаимодействие, проектно-коммуникативные стратегии, типология коммуникативных стратегий.*

SOLODKA A.K.

### CROSS-CULTURAL INTERACTION: TYPOLOGY OF COMMUNICATIVE STRATEGIES IN HIGHER EDUCATION

*The article develops the qualitative new level of reflection the phenomenon “Cross-cultural interaction”, investigates the essence of process determined by cross-cultural communication in the world, defines optimal conditions, methods and mechanisms of its realization. It’s proved that the usage of project communicative strategies changes in the main the way of gaining knowledge, innovative modal creates the conditions for “generation the subject of knowledge” in the mode of persistent education.*

*Key words: cross-cultural interaction, cross-cultural communication, project communicative strategies, typology of communicative strategies.*